

Навчально-методичний посібник

УДК: 373.3.016:792(075.8)

І.Г. Барановська Театр ляльок в початковій школі: навчально-методичний посібник / І.Г. Барановська //Вінниця , 2015. – 170 с.

Автори

І.Г. Барановська
И.Г. Барановская
I.G. Baranovska

Назва

Театр ляльок в початковій школі
Театр кукол в начальной школе
Theater puppets at elementary school

Анотації

Посібник знайомить читачів з яскравим видом мистецтва – театром ляльок. Корисна інформація про еволюцію та видову палітру театральної ляльки розкриває таємниці її «оживлення», навчає основам ляльководіння, пропонує алгоритми створення найпростіших ляльок. Матеріал про природу та якісні характеристики голосу, невербальні засоби мовлення, допоможе оволодіти основами сценічного мовлення. Посібник містить вправи, завдання, вправи-ігри, вправи-етюди з кожного виду діяльності щодо «Оживлення» театральної ляльки ; пропонує добірку п'єс за мотивами казок для молодших школярів

Пособие знакомит читателей с ярким видом искусства - театром кукол. Полезная информация об эволюции и видовое палитру театральной куклы раскрывает тайны ее «оживления», учит основам кукловодства, предлагает алгоритмы создания простейших кукол. Материал о природе и качественные характеристики голоса, невербальные средства вещания, поможет овладеть основами сценической речи. Пособие содержит упражнения, задания, упражнения-игры, упражнения-этюды по каждому виду деятельности по «Оживление» театральной куклы.; предлагает подборку пьес по мотивам сказок для младших школьников

The manual introduces readers to the bright arts - the puppet theater. Useful information about the evolution and the kind of palette of the theatrical doll reveals the secrets of its "animation", teaches the basics of puppetry, offers algorithms for creating the simplest dolls. Material about nature and qualitative characteristics of the voice, nonverbal means of speech, will help to master the basics of stage broadcasting. The manual contains exercises, tasks, exercises, games, exercises and sketches for each activity in relation to "Live" of a theatrical doll. offers a selection of plays based on fairy tales for younger schoolchildren

Ключові слова

Театр ляльок, театральна педагогіка, театралізована діяльність, театралізовані ігри, вправи, вправи-етюди, еволюція театральної ляльки, початкова школа, молодші школярі

Театр кукол, театральная педагогика, театрализованная деятельность, театрализованные игры, упражнения, упражнения-этюды, эволюция театральной куклы, начальная школа, младшие школьники

Theater of puppets, theater pedagogy, theatrical activity, dramatized games, exercises, exercises, sketches, evolution of the theatrical dolls, elementary school, junior schoolchildren

ТЕАТР ЛЯЛЬОК В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ I. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕАТРАЛЬНОЮ ЛЯЛЬКОЮ	5
1.1. Психолого-педагогічний потенціал театру ляльок	5
1.2. Еволюція театральної ляльки	10
1.3. Види театральної ляльки	19
РОЗДІЛ II. ОСНОВИ ЛЯЛЬКОВОДІННЯ	43
2.1. Чарівне оживлення театральної ляльки	43
2.2. Оволодіння елементами акторської майстерності через вправи та етюди з руками	46
2.3. Основи роботи з лялькою-петрушкою (рукавичкою)	61
РОЗДІЛ III. ОСНОВИ СЦЕНІЧНОГО МОВЛЕННЯ	73
3.1. Становлення українського сценічного мовлення	73
3.2. Голос людини: природа та його якісні характеристики	80
3.2.1. Постановка дихання	84
3.2.2. Сила та звучність голосу	90
3.2.3. Темп сценічної мови	97
3.2.4. Висота та діапазон голосу	101
3.2.5. Тембр голосу	104
3.2.6. Артикуляція та дикція	107
3.3. Мистецтво діалогічного сценічного мовлення	121
3.3.1. Історія розвитку діалогічного сценічного мовлення	121
3.3.2. Характерні особливості діалогічного мовлення	124
РОЗДІЛ IV. РЕПЕРТУАРНА СКАРБНИЧКА	145
4.1 Алгоритм перетворення літературних творів в сценічні	145
4.2. П'єси для шкільного театру	150
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИЧОК	156
ЛІТЕРАТУРА	163
ДОДАТКИ	165

ПЕРЕДМОВА

У кожній дитині завдяки її яскравій фантазії живе маленький митець. Потрапляючи у шкільний світ, маленька особистість повинна відшукати себе, знайти своє місце для творчої самореалізації, навчитися вирішувати життєві труднощі та радіти досягненням і творчим здобуткам. «Все життя дітей має бути пронизане мистецтвом», – повчала С.Русова [1]. Адже мистецтво – це краса, радість, творча наполеглива праця.

Зростити дитину – це радість! Завдання кожного вчителя зробити сьогоднішню школу школою радості, втілити в життя концепцію гуманістичного виховання та ідеї В. Сухомлинського «Діти повинні жити у світі краси, гри, казки, музики, малюнка, фантазії, творчості ... Нехай перші кроки на крутій стежині знань будуть осяяні красою...» [2].

Педагогічні пошуки «навчання з задоволенням» приводять нас до використання в навчально-виховному процесі початкової школи елементів театрального мистецтва. Актуальність проблеми взаємодії мистецтва з різними аспектами навчання й виховання відзначається багатьма вченими. Серед них історичні постаті Я.Коменського, Л.Толстого, К.Ушинського, С.Шацького, А.Макаренка, С.Русової, В.Сухомлинського та ін.. У наш час продовжуються пошуки шляхів професійної підготовки творчого й талановитого вчителя: вчителя-казкаря, вчителя-актора, вчителя-режисера, вчителя-вихователя, вчителя-всезнайку, здатного шляхом щирого діалогу та співпраці з учнями відкрити їм шлях до знань, створити простір для активного пошуку, розкриття та реалізації здібностей та талантів, підтримки досягнень та утвердження гідності кожної дитини.

Використання різних видів театру ляльок, робота творчих майстерень з виготовлення та створення театральних ляльок, бутафорського та костюмного цехів, заняття та майстер-класи з акторського майстерності, сценічного мовлення, основ «оживлення ляльки» – ляльководіння, широке впровадження театральних ігрових методів та прийомів роботи з молодшими школярами дозволяють створити предметне розвивальне середовище та не залишити поза увагою жодної дитини.

Керуючись положеннями останніх державних освітніх документів, враховуючи вимоги часу, ми ставимо основною ціллю даного навчально-методичного посібника ознайомити студентів з історією розвитку театральної ляльки, таємницями їх створення та «оживлення», якісними характеристиками вербальних та невербальних засобів мовлення, елементами акторської майстерності, основами перетворення літературних творів на сценічні, добіркою п'єс для шкільного театру.

Сподіваємось, що запропонований навчально-методичний посібник буде корисним для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, вчителів початкових класів, керівників гуртків позашкільних навчальних закладів, батьків і широкої педагогічної громадськості.

1. http://dnzkazka.ucoz.ru/load/vislovi_sofiji_rusovoji/1-1-0-2
2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори в 5 т. / В.О. Сухомлинський – Т.3. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 76-85.

РОЗДІЛ І. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕАТРАЛЬНОЮ ЛЯЛКОЮ

- 1.1. Психолого-педагогічний потенціал театру ляльок
- 1.2. Еволюція театральної ляльки
- 1.3. Види театральної ляльки

1.1. Психолого-педагогічний потенціал театру ляльок

Підготовка майбутнього вчителя початкових класів неможлива без знайомства з таким унікальним видом мистецтва як театр, з його поліфункціональними можливостями впливу на особистість завдяки жанрово-стильовій багатогранності, розмаїттю тематики та змісту драматичного матеріалу, широким діапазоном емоційно-інтонаційних барв, творчих ідей та задумів. Театральне мистецтво як синтетичний вид мистецтва об'єднує в собі різні види мистецтв – музичне, хореографічне, образотворче, декоративно-прикладне та інші. Синтез мистецтв в одному виді розширює асоціативну діяльність свідомості, активізує уяву, прискорює осягнення образу. В той же час варто пам'ятати, що театральне

мистецтво виникло як синкретичний вид мистецтва. Становлення первісних театральних традицій простежується від стародавніх календарно-обрядових дійств та ритуальних ігор на честь тих чи інших богів, в яких танець, музика та дія існують як єдине нероздільне ціле.

Педагогіка засобами театру – це не звичайні шкільні уроки, а заняття з пізнання себе та навколишнього світу за допомогою творчості. Театралізовані вправи, етюди, інсценізації розраховані на активну участь дитини. Сценки з вистав розігруються у вигляді проблемних ситуацій, які вимагають від учнів і дорослих спільних активних пошуків. Ця емоційно насичена робота спрямована на досягнення результату через колективну творчість.

Переважає більшість сучасних батьків вважають, що навчання без суму немає, а нелюбов до навчання – звичайне явище. У наш час навчати не просто, а навчання з захопленням потребує від вчителя фахової компетентності, особистісної зрілості, ерудиції, творчо-діяльнісного підходу до викладання

навчального матеріалу, володіння методами та прийомами, що забезпечують не лише педагогічний вплив на вихованців, але і взаємодію, співробітництво та співтворчість з ними. Вміння захопити, викликати інтерес створює ту необхідну напругу духовних сил, яка веде до розвитку здібностей, до підвищення рівня успішності учнів. «Учитель готується до хорошого уроку все життя... Така духовна і філософська основа нашої професії і технологія нашої праці: щоб дати учням іскорку знань, вчителю потрібно ввібрати ціле море світла» – повчав В.Сухомлинський.

У період психологічної адаптації дитини до школи в одних учнів виникають страхи, зриви, загальмованість, а в інших – розв'язність і метушливість. У дітей нерідко відсутні навички довольної поведінки, недостатньо розвинені пам'ять, увага. Найкоротший шлях до емоційної розкритості дитини, позбавлення її затисків, стимулювання художньої уяви, здатності до образного й вільного сприймання навколишнього світу – через гру, фантазування, творчість, театральну діяльність.

Театральна діяльність реалізується через індивідуальний підхід, повагу до особистості дитини, віру в її здібності та можливості. Чим менше запрограмована діяльність дітей, тим більше задоволення вони отримують від спільної творчості, тим яскравішим стає їхній емоційний світ. Щоб діти справді раділи кожному шкільному дню, виховувались та навчались...вчителю потрібно стати неповторним педагогом-актором, повчав Ш.Амонашвілі [1].

У своїй професійній діяльності педагогові доводиться не тільки відчувати на собі різні емоційні впливи, але й самому створювати їх. Він повинен уміти порушити творче самопочуття дітей, створити особливу, сприяючу цьому, атмосферу в класі. Його робота близька роботі режисера з акторами в процесі репетицій. Використання методу зміни рольових позицій (я – глядач; я – дійова особа; я – я; я – інший) сприяє розвитку гнучкості дитини і педагога, мобільному самовизначенню в новій ситуації. Рольовий моделюючий підхід дозволяє зняти скутість та страх дитини перед помилкою, а педагог навчається «входити» в ситуацію учня, тим самим уточнювати уявлення про його стан і коректувати свій вплив. Застосування методу дієвого аналізу (переклад головної ідеї на мову дії, тобто її розкриття шляхом вирішення ланцюжка проблемних ситуацій) в організації подій уроку дозволить вибудувати логіку, іншими словами, драматургію, режисерський план уроку: головна подія (та подія, яка визначає мотиви, характер дії та взаємодії його учасників), завдання (вольові цілі: Що роблю? Навіщо роблю? Як роблю?) і надзавдання (кінцева мета на досягнення якої спрямовані всі дії вчителя). Педагог зможе керувати емоційним планом уроку, вчасно змінювати план дії, враховуючи стомлюваність дітей, режисувати інтригу уроку.

Театральне мистецтво близьке і зрозуміле дітям перш за все тому, що в основі його лежить гра. Найбільш цікавим видом театального мистецтва для молодших школярів є театр ляльок, головним принципом якого є принцип рівноваги естетичного і педагогічного. Театр ляльок, більш ніж будь-який інший вид мистецтва сприяє розвитку оригінальної дитячої творчості.

Історія простої ляльки обчислюється тисячоліттями. У всі часи вона займала важливе місце в житті людини, була провідником між світом людей і світом духів. У Київській Русі лялька символізувала образ богині долі і

родючості Макоші. Ляльки «виступали» під час обрядів і народних свят. На Русі ляльки Коляда, Купала, Масляна були головними героями на святкуваннях, пов'язаних зі зміною пір року. Лялька звичайно була і забавою для малечі. У давні часи в іграх дітей одна лялька могла виконувати різні ролі, отже, якоюсь мірою була артистом.

У стародавні часи були ляльки, в яких люди бачили своїх помічників і вважали оберегом. Таких ляльок робили дітям, починаючи з раннього дитинства. Головне призначення давньоруської ляльки – оберігати дитину від нечисті та недобрих людей. Зовні лялька-оберіг схожа на звичайну, хоч її виготовляли з сіна, свіжоскошеної трави, дерева, старого одягу, ношеного батьком чи матір'ю. Ляльки жили в будинках, і були не просто іграшками, а ставали членом сім'ї, частиною світогляду. До них зверталися у важкі моменти життя, розмовляли, ділилися бідами, турботами, але не забували і в радості.

Зайчика на пальчик робили дітям з трьох років. Він одягався на пальчик, виконував роль співрозмовника, який завжди поруч з дитиною. Цю іграшку батьки робили дітям, коли йшли з дому. Для дитини це був і друг, і оберіг. В улюбленій іграшці, діти бачили споріднену маленьку душу, відкривали їй свої секрети, розмовляли як з живою людиною. (Див Додаток)

Аналіз наукової літератури дозволяє виокремити ряд функцій, що їх здатна зреалізувати звичайна лялька:

- *соціалізуюча* – саме перші ігри з лялькою допомагають дитині опанувати різні соціальні ролі (дружини та чоловіка, матері та доньки, батька та сина тощо) та соціально прийнятні моделі поведінки;

- *виховна* – ляльки – вірні друзі дитини, з яких дорослі робили надійних помічників у складній справі виховання маленької людини. «Носієм і хранителем духовності міг стати полотняний мішечок, набитий вовною: дотик олівця – і от нам посміхається доброзичливе личко», – переконана дитячий психолог і педагог К.Нойшютц [4]. Використання ляльки дозволяє батькам у ігровій формі розглянути з дітьми та сформуванню уявлень про такі моральні категорії, як «добро – зло», «правда – брехня», «щирість – лицемірство» тощо. Зовнішність ляльки нерідко стає еталоном у формуванні естетичних уявлень дитини про прекрасне та потворне, комічне та трагічне, а бережне ставлення – запорукою формування поваги до результатів праці інших і допоможе закласти підвалини подальшого економічного виховання дитини тощо;

- *розвивальна* – ігри з лялькою не лише дозволяють дитині поринути у захопливий світ, сповнений подій та пригод, що сприяє розвитку їх уяви та фантазії, а й забезпечить початковий етап формування уявлень про колір та форму, вагу та об'єм, кількість та розмір; впливатиме на розвиток емоційної сфери дитини (переживання та озвучення «почуттів ляльки»), допоможе

сформувати навички рефлексії та емпатії; сприятиме розвитку зв'язного мовлення;

- *дидактична* – доцільне використання ляльки як засобу активізації навчально-пізнавальної діяльності сприяє емоційному збудженню дитини, в результаті чого навчальний матеріал, що пропонується до засвоєння, залишає більш глибокі «сліди», а отже – краще запам'ятовується та засвоюється;

- *дозвілєво-розважальна* – визначається спроможністю доцільної та корисної організації вільного часу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку і проявляється у незмінній любові дітей до ляльки та потребі у спілкуванні з нею, незважаючи на стрімкий розвиток комп'ютерних та мультимедійних технологій;

- *релаксаційна та рекреаційна* – як легко і весело стає на душі від одного погляду на радісне, усміхнене і таке рідне обличчя улюбленої ляльки. Після спілкування з улюбленою іграшкою відступають тривоги, зникає напруження (свідченням релаксаційного та рекреаційного потенціалу звичайної ляльки є той факт, що у будинку майже кожної дорослої людини ви обов'язково знайдете хоча б одну іграшку);

- *психотерапевтична* функція ляльки визначається швидко зростаючою популярністю нового напрямку психотерапії – лялькотерапія, що вже однією своєю назвою вказує на терапевтичні можливості ляльки долати емоційний стрес, тривожність чи страхи [3].

Театр є однією з найбільш яскравих, барвистих і доступних сприйняттю дитини видів мистецтва. Відвідування театру – завжди свято. Цю подію супроводжують радість, веселощі, яскраві враження, нові почуття. Цікаво бути

не тільки глядачем, а й учасником спектаклю! Спеціальні дослідження вчених психологів показали, що обидві ролі – глядача і актора – є для розвитку дитини дуже значущими. Театр розвиває уяву і фантазію, сприяє творчому розвитку дитини. Театралізована діяльність допомагає дитині розкріпаститися, формує комунікативні вміння, підвищує самооцінку, розвиває мову, емоційну сферу і просто вносить яскраве, незабутнє, різноманітне у повсякденне життя, збагачуючи внутрішній світ підростаючої особистості.

В усі часи діти гралися ляльками, неважливо, з якого матеріалу вони були зроблені: дерева, глини, ниток чи соломи. Лялька – найкращий друг і хранитель усіх дитячих секретів. Разом з ляльками діти роблять перші кроки на шляху свого життя, отримують перший досвід спілкування, переживають захоплюючі пригоди, навчаються. Лялька – перший дотик дитини до мистецтва, вона вносить «нове» у життя: новий образ, новий звук, нову пластику. Ляльки можуть бути красивими, граціозними та незграбними, ніжними та м'якими,

романтичними та комічними, або – нещадними у своєму сарказмі та гніві. Завдяки своїй здатності до створення узагальнюючих образів, в театрі ляльок можна розкрити такі явища, обіграти такі людські риси, які в звичайному житті навряд чи зіграєш.

Наскільки легше дитині висловити те, що турбує її, промовивши це від імені ляльки, або щиро поділитися своїми почуттями з другом-лялькою. Наскільки краще дитина сприйматиме навчальний матеріал чи виховну бесіду, якщо їхній зміст буде вкладено в уста лялькових персонажів. Ляльки навчають дітей, що таке Добро і Зло, демонструють моделі соціально прийнятної поведінки, застерігають від поганих вчинків, формують різноманітні навички.

В умовах уроку корисно виготовити ляльки та декорації настільного пальчикового театру разом із учнями. Копіткий етап народження ляльки спонукає дітей до творчості, фантазії, вчить акуратності та наполегливості, формує навички співпраці в колективі. Учні разом із вчителем можуть створювати героїв із будь-якого матеріалу: паперу та картону, ниток та тканини тощо. Кожна створена лялька індивідуальна, унікальна, гарна, неповторна, бо вона містить частинку душі свого творця.

Пальчикові ляльки – одягаються на пальці рук, де вони оживають. В.Сухомлинський слушно зазначав, що «витоки здібностей і обдарувань дітей – на кінчиках їхніх пальців. Від пальців, образно кажучи, йдуть найтонші струмочки, які живлять джерело творчої думки. Що більше впевненості, винахідливості в пальцях дитячої руки, що тонша взаємодія руки зі знаряддям праці, то складніші рухи, необхідні для цієї взаємодії, то яскравіша стихія дитячого розуму» [8].

Лялька потребує «оживлення», гри за допомогою рук та пальців актора. Перед «оживленням» ляльки вивчають зовнішній образ, складають характеристику, добирають співвідносну інтонацію та стиль мови, відпрацьовують рухи співвідносно характеру та поведінки героя.

«Оживлення» ляльки знайомить дітей з її анатомією тіла, рухами та їх координацією, розвиває моторику пальців, вчить взаємодії з предметами, з партнером, збагачує мову тощо. Особливе місце в процесі «оживлення» ляльки займають казки-експромти, в яких можна показати різні повороти сюжету, спонтанно, невимушено будувати діалоги, удосконалювати усне зв'язне та діалогічне мовлення. Акцент варто робити на діалогічному мовленні, оскільки діалогічне спілкування не тільки природний дар – це театральна-педагогічна технологія, що включає в себе:

- вміння бачити, відчувати, сприймати, розуміти співрозмовника;
- знання законів соціальної та емоційної взаємодії людей;
- знання психології та прийомів встановлення емоційного особистісного контакту;
- володіння творчою органікою, технікою вербального і невербального спілкування.

Герої, що «ожили» – збуджують уяву, активізують увагу, породжують нові образи. Але грати так, щоб тебе сприйняли, як справжнього героя виявляється важко. Акторська гра спонукає молодших школярів до виконання низки тренувальних вправ та творчо-ігрових завдань. Дітям потрібно навчитись переконливо дорікати, щиро просити, дивуватися, звати, радіти, плакати, сумувати, сердитися; говорити голосно і чітко, ніжно і спокійно, улесливо, пошепки, швидко, басом.

Отже, використання елементів театралізованої діяльності, а саме театру ляльок, як інтерактивного методу навчання – на основі принципу добровільного залучення дитини до театральної гри на уроках в початковій школі дозволить вчителю навчати поступово, непомітно, практично не втручаючись у складні процеси взаємодії світу реального і світу фантазій, у якому живуть діти під час гри, активізуючи пізнавальний інтерес молодших школярів до глибоких міцних знань, спрямовуючи роботу їхньої уяви на розуміння людських, духовних цінностей та культурних досягнень людства.

1.2. Еволюція театральної ляльки
